

**ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРДА ТЕНГЛИК ВА ТЕНГСИЗЛИК
ҚОНУНЛАР ВА УРФ -ОДАТЛАРНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИГИ**

Салимов Бахриддин Лутфуллаевич
ТДТр.У. профессори в.б.

Мазбутов Давронбек Насим ўғли
ТДТр.У. талабаси.

Жўраев Анварбек Дилшод ўғли
ТДТр.У. талабаси.

Аннотация. Мақолада Конфуцийнинг жамият ва ундаги ижтимоий муносабатлар, тенгсизлик ва нотинчлик ҳақидаги мулоҳазалари, шунингдек, қадимги Ҳиндистондаги кишилик жамиятидаги мазкур муаммо борасидаги фикрлар ҳамда ўтмиш замоннинг барча даврларида яшаган кўп алломалар бу масалага жиддий равишда ёндашишганликлари ва жамият осойишталигини сақлаб, келгусида барқарор ривожланишини таъминлайдиган муҳим омил сифатида қарашгани таҳлил этилган.

Калит сўзлар: жамият, тенглик, имтиёзлар, тенгсизлик, қонунлар, урф -одатлар.

Аннотация. В статье размышления Конфуция об обществе и общественных отношениях, неравенстве и волнениях, а также его размышления об этой проблеме в личном обществе в Древней Индии, а также то, что многие ученые, жившие во все периоды прошлого, относились к этому вопросу серьезно и рассматривал его как важный фактор, обеспечивающий стабильное развитие общества в будущем.

Ключевые слова: общество, равенство, привилегии, неравенство, законы, традиции.

Кириш. Конфуций бу борада шундай ёзади: «Қонун бўйича бошқариш, жазолаш йўлга қўйилса, халқ сергакланадию ор-номус нималигини ўйламайди. Бошқариш эзгулик асосида бўлиб, урф-одатларга амал қилинса, халқ уялибгина қолмай, итоаткорлик ҳам қилади»¹. Ушбу ибора бугунги кунда мамлакатимизда миллий қонунчиликни ривожлантиришда муҳим тарихий манбаа сифатида хизмат қилишига шубҳа йўқ. Тарихий тажриба ҳам шуни исботлаганки, қонунчиликнинг барча давлатлар ёки халқлар учун бирдек мақбул келадиган универсал варианты йўқ. Ҳар бир ҳудуднинг географик жойлашуви, демографик ҳолати, халқининг менталитети, тарихи, маданияти ва бошқа жиҳатлари ўзига хос тарзда бўлади. Ана шу ўзига хосликлар унинг ижтимоий муносабатларини, жумладан қонунларининг мазмун-моҳиятини белгилаб беради². Ижтимоий муносабатларни тутиб

¹ Конфуций. Ҳикматлар. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2010. - Б. 17.

² Salimov B.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of InnovativeAnalyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.

турувчи муҳим халқа сифатида эътироф этилувчи қонунлар бир қарашда жуда осонлик билан яратилиб, бир текисда, зиддиятларсиз мавжуд бўлгандай кўринсада, аслида ундай эмас.

Муҳокама ва натижалар. Зотан, қонунлар йўқ жойдан бирданига пайдо бўлиб, халқ ҳам дарров уни қабул қилиб кетавермайди. Бундай бўлиши учун эса қонунлар биз юқорида айтиб ўтган талабларга жавоб бериши, халқнинг хоҳиш-иродаси ва талаб-истакларини ўзида ифода этиши даркордир. Аввалроқ таъкидлаганимиздек, қонунлар негизида урф-одатлар ва қадриятлар турсагина у кутилган самарани беради. Шунда давлат раҳбарлари билан халқ орасида тушунмовчиликлар келиб чиқмайди. Акс ҳолда, «Урф-одатларсиз, - дейди Конфуций, - эҳтиром – безовталиққа, эҳтиёткорлик – кўрқоқликқа, дадиллик – ғалаёнга, тўғрилиқ – дағалликқа олиб келади»³.

Хўш урф-одатларни ўзи нима? Унинг таъсир кучи Конфуций эътироф айтганидек шунчалиқ юқорими? Қўйилган бу саволларга жавоб берарканмиз, аввало шуни таъкидлаб ўтиш керакки, инсонни – инсон, миллатни – миллат, халқни – халқ, давлатни – давлат сифатида шаклланишида урф-одатларнинг таъсири беқиёсдир. Бу ижтимоий муносабатларнинг натижасидир. Усиз ҳеч бир мамлакат ўзининг буюк келажагини қура олишининг имкони йўқ. Зеро, буюкликнинг замирида минг йиллик тарихга эга ва ўзига хос бўлган қадриятлар йиғиндиси бўлган урф-одатлар туради. Уларда миллат ва халқнинг кўп йиллик тарихи, қизиқиши, мақсад – муддаолари ифодалангандир. Урф-одатларни асраб – аввайлаш, билиш, ўрганиш ва улардан оқилона фойдаланиш замон талабидир. Шундай экан ижтимоий муносабатларни ҳамда унинг муҳим элементи бўлган қонунларни ҳам урф-одатлардан айро ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Қачонки, қонунлар урф-одатларга таянилган ҳолда яратилар экан, унинг таъсир кучи ҳам юқори бўлади. Негаки, бундай қонунлар халққа бегона бўлмайди, аксинча, яқин бўлади. Бунга асосий сабаб, уларда халқ манфатларига устувор аҳамият берилганидир. Натижада давлат раҳбарларининг давлатни бошқаришлари осонлашади. Конфуций ибораси билан айтганда: «Хоқон урф-одатларга амал қилган ҳолда фуқароларни бошқаради; фуқаролар ҳам хоқонга рўйроқ хизмат қиладилар»⁴.

Шу ўринда бир нарсани унутмаслик керакки, юқоридаги фикрлардан зинҳор жамиятни биргина урф-одатларга асосланган ҳолда бошқариш лозим экан деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Тўғри урф-одатларни ижобий аҳамиятлари кўп, биз юқоридаги мулоҳазаларимизда бу ҳақда тўхталиб ўтдик. Лекин, диалектика қоидаларини бир эслайлик⁵, унга кўра оламдаги ҳамма нарса – ҳодисалар ўзгаришда ва ривожланишдадир. Демакким, урф-одатларни замон руҳиятига мослаштирмасак ёки бугунги кун тартибларини

³ Мудрецы Поднебесной. – Симферополь: Реноме, 1998. - С. 82-88.

⁴ Конфуций. Ҳикматлар. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2010. - Б. 26.

⁵ Salimov B.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.

инобатга олмасдан кўзланган мақсадга етишиш даргумон. Бу борада Конфуций шундай дейди: «Агар тепадагилар жамиятни бошқаришда урф-одатлар ва нарсалар тартибига амал қилсалар халқ уларга ҳурматсизлик кўрсатишга журъат қилмайди»⁶.

Бизнинг назаримизда, тартиб деганда Конфуций ҳам ўз даврининг талаблари ва тартиб-қоидаларини назарда тутган бўлиш эҳтимоли катта. Чунки тартиб бу нарса – ҳодисаларнинг маълум бир давр оралиғида тегишли қонун-қоидалар асносида воқеликда намоён бўлишидир. Шундай экан тартиб ўзида ўзгаришларни, тараққиётни ва ривожланишни ҳам қамраб олади. Бу ўз-ўзидан бевосита ижтимоий муносабатларга тегишли жараёнлар. Зеро, ижтимоий муносабатларнинг бардавомлигини тартибсиз тасаввур этиб бўлмайди. Тартиб – ижтимоий муносабатларнинг узлуксиз такомиллашувини таъминлаб беради. Тартибга эга бўлмаган ижтимоий муносабатларнинг келажаги ҳам бўлмайди. Хоҳ якка олинган инсон ҳаётини олинг, хоҳ оила, жамоалар борингки жамият миқёсида ҳам тартиб бўлиши тақозо этилади. Ижобий тушунча сифатида эътироф этиладиган тартиб бўлган жойда ўтмишда ҳам, ҳозир ҳам ва келгусида ҳам ижобий тенденциялар биргаликда намоён бўлишини кузатишимиз мумкин. Конфуций ўз даврида айтиб ўтганидек, «Юқори табақа дао ва ли тартибларини севса, куйи табақа шод бўлса, жамиятда осойишталик ва камолот қарор топади». Бу ўринда дао ва ли ўша замон учун энг илғор тартиблар, яъни энг мақбул тараққиёт йўли саналган.

Лекин, шу бир нарсани унутмаслик лозимки, фақат тартибларни бўлишигина жамиятни юксалишини таъминлаб бера олмайди⁷. Зеро бунинг учун жамиятда белгиланган тартибларга ҳамма бирдек риоя этишлари талаб этилади. Айниқса, давлатни бошқараётган табақа вакилларининг тартибларга риоя этишлари ниҳоятда муҳим аҳамиятга эгадир. Бу шуниси билан аҳамиятлики: биринчидан, жамиятнинг юқори табақа вакилларининг билимлари, кўникмалари, тажрибалари баланд ва умуман олганда бошқа жиҳатдаги имкониятлари юқорироқдир; иккинчидан, ҳар қандай жамиятдаги мавжуд тартиблар ўша жамиятдаги юқори, яъни элита табақа вакиллари томонидан яратилади; учинчидан, юқори табақа вакиллари камчилик бўлганлари учун қолган жамият аъзолари томонидан доимий равишда назорат остида бўладилар; тўрттинчидан, юқори табақа вакилларини хатти-ҳаракатлари бошқалар учун ўрнак бўлиш хусусиятига эга, шунингдек, нафрат уйғотиши ҳам мумкин⁸.

⁶ Радуль-Затуловский Я.Б. Конфуцианство и его распространение в Японии. – М.Л.: изд АН СССР, 1947. – С. 149.

⁷ Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.

⁸ Салимов Бахриддин Лутфуллаевич, Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.

Конфуций жамият ва ундаги ижтимоий муносабатлар ҳақида мулоҳаза юритар экан у тенгсизлик ва нотинчлик борасида ҳам тўхталиб ўтади. Айтиш мумкинки, кишилиқ жамиятидаги мазкур муаммо мана бир неча минг йилки ўз қадр-қимматини йўқотмасдан келаётир. Ўтмиш замоннинг барча даврларида яшаган кўп алломалар бу масалага жиддий равишда ёндашишган ва жамият осойишталигини сақлаб, келгусида барқарор ривожланишини таъминлайдиган муҳим омил сифатида қарашган. Улар, нафақат ўзлари яшаётган жамиятни, балки, келгуси авлодлар яшайдиган жамиятларни юксалтириш учун қандай тадбирларни амалга ошириш кераклиги борасида бош қотиришган. Бу борада Конфуций: «Давлат бошқарувчилари ва оила бошлиқлари камбағалликдан эмас тенгсизликдан қўрқишлари, шунингдек, ёлғизликдан эмас, осойишталик йўқлигидан қўрқишлари керак. Негаки, моддий бойликларни тенглик билан тақсимланиши камбағаллика йўл кўймайди. Ҳамма нарса бир-бирига ўзаро мувофиқ келадиган, ривожланган жамиятда эса ёлғизлик йўқ. Шунинг баробарида осойишталик ҳукм сурган жамиятда хавф-хатарлар остида яшайдиганлар бўлмайди»⁹.

Қадимги машҳур фалсафий оқимлардан бири даосизмда ҳам тенглик асосий ғоялардан бири сифатида эътироф этилган. Улар қадимий даврларда, яъни ибтидоий жамоа тузумида мавжуд бўлган, мутлоқ тенглик ҳукм сурадиган ҳаёлий идеал жамиятга қайтишни орзу қилишган. Уларнинг назарида бундай жамиятда “Ҳукмдор ҳам, унга тобе инсонлар ҳам йўқ. Одамларга кишан тақилмаган ва бирон бир нарсага мажбуран боғлаб кўйилмаган. Ҳамма нарсани ўзлари яратганлар. Қурол-яроғни билмаганлар, зўравонликларга чидашга мажбур бўлмаганлар. Шон-шухрат ва шармандали ҳолатларни ҳам кўрмаганлар. Кўшинларга бирлашишмаган ва ҳарбий юришларда ҳам иштирок этишмаган»¹⁰. Кўриниб турганидек, ушбу хулосаларда утопик, яъни ҳаёлий жамият ҳақида мулоҳазалар юритилган. Гарчанд, унда юксак инсоний ғоялар мадҳ этилган бўлсада, аммо ҳақиқий, реал ҳаётда бу ғояларнинг руёбга чиқиши ўта мушкул ишдир. Негаки, барча инсонлар бир хилда фикр юритишмайди, уларнинг орзу-умидлари ва интилишлари ҳам ҳар хил. Шундай экан, ҳеч қандай куч ёки ғоя ва мафкуралар инсонлар ҳаётини бир хил қолипга тушириш кудратига эга эмасдир. Лекин, бу тенглик керак эмас деган хулосага олиб бормаслиги лозим. Ижтимоий муносабатларнинг барқарор фаолият юритиши учун ушбу муносабатларнинг субъекти бўлган одамлар орасида тенглик ўрнатилиши керак. Ижтимоий муносабатларнинг система сифатида барқарор ишлаши, ижтимоий муносабатлар доирасида имтиёзлар бўлмаслигини тақозо этади. Имтиёзларнинг у ёки бу тарзда берилиши тенгсизликни келиб чиқишига сабаб бўлади. Аввал кичкина, арзимас бўлиб туюлган тенгсизликлар эса

⁹ Федор Конюхов, Валерий Болотов. Конфуций. - Владивосток-Пекин: 2010. - С. 22. 费多尔新郎 瓦列里博洛托夫 孔夫子 海參崴 - 北京 2010. 22.

¹⁰ Е.А. Горчинов. ДАОСИЗМ. «ДАО-ДЭЦЗИН» - Санкт-Петербург: Издательство «Азбука-классика», «Петербургское Востоковедение», 2004. - С. 62.

кейинчалик авж олиб жамиятларни инқирозга олиб борувчи жуда катта ижтимоий хавфга айланиб кетиши мумкин¹¹.

Қадимги Ҳиндистондаги фалсафий – диний оқимларда ижтимоий муносабатлар ўзига хос тарзда таҳлил этилган. Бу ердаги «Барча фалсафий мактабларнинг ягона мақсади бу – ҳаммани бахт-саодатга эришиш йўлини ёритишдан иборат» бўлган. Ўзи инсоният онгли мавжудот сифатида фаолият кўрсатаётган пайтдан бошлаб қай тарзда ўзи учун бахтли ҳаётни таъминлаш борасида бош қотириб келган. Албатта, бу ўринда бахт тушунчаси турли замонларда турлича мазмун аҳамият касб этиб келган. Масалан, қадимий ибтидоий жамоа тузумининг илк босқичларида тирик қолиш учун озиқ-овқат топиш ва оддий бошпанага эга бўлиш одамлар ҳаётининг бош мақсади бўлган. Ибтидоий одамларнинг барисини бутун умрлари ана шу кундалик эҳтиёжларини қондириш йўлида ўтиб кетган. Эркаларнинг доимий вақтлари овда ўтган бўлса, аёллар эса кун буйи рўзғор юмушлари билан банд бўлишган. Минглаб, ўн минглаб ва юз минглаб йиллар ана шу тарзда давом этган. Чорвачилик ва деҳқончиликни ҳамда ҳунармандчиликни вужудга келиши ва ривожланиши билан одамларнинг турмуш тарзлари ва ҳаётга бўлган муносабатлари ўзгара борган. Одамлар фақат бугунни эмас, балки эртанги кунни ўйлаб ҳам яшай бошлашган. Ҳайвонларни ҳонакилаштирилиши ва кўпайтирилиши одамларнинг гўштга бўлган эҳтиёжини қондириб, уларни доимий тарзда ҳаётларини хавф-хатарга қўйиб овда юришларига чек қўйган. Деҳқончиликни йўлга қўйилиши орқасидан эса бир неча кунларга ва ойларга, ҳаттоки йилларга етадиган мўл-кўл ҳосил тўплаш имконини берган. Одамлар энди емиш қидириб сарсон-саргардон бўлиб юриш азобидан халос бўлишган. Ҳунармандчиликнинг тараққий этиши одамлар ҳаётини қулайлаштиришга, уларнинг маиший турмушларининг яхшиланишига хизмат қила бошлаган. Ҳунармандчиликнинг темирчилик, кулолчилик, туқувчилик, заргарлик каби соҳаларининг ривожини ва меъморчиликнинг шаклланиши кишилик тарихида янги босқичга йўл очиб бера бошлади. Шу тариқа одамларнинг ҳаётга бўлган муносабатлари ўзгариб, улар энди бахт деганда фақат шунчаки кун кечириш эмас, балки эртанги кун учун, келажак учун яшашни, бунинг учун доимий меҳнат қилиш ва изланишда бўлиш лозимлигини англай бошладилар¹².

Бироқ, инсоният ҳар доимо ўз хоҳлагандек яшай олмаган. Минглаб йиллар мобайнида ҳукм сурган ижтимоий муносабатлар инсонларга ўзлари орзу қилган бахтга етишиш имконини бермаган. Ижтимоий муносабатлар доирасидаги зиддиятлар авж олган бўлиб, асосий бойликлар ва ҳукмронлик

¹¹ Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.

¹² Салимов Бахриддин Лутфуллаевич, Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.

жамиятдаги муайян ижтимоий қатламлар кўлида бўлган ва улар роҳат-фароғатда яшашган¹³. Жамиятдаги мавжуд бошқа кўпчилик одамларнинг ҳаёти эса мактагуйлик аҳволда бўлмаган. Муҳтожлик ва ноҳақлик улар турмуш тарзининг одатий ҳамроҳи бўлган. Ўз замонасининг илғор фикрли кишилари ўша даврлардаги ижтимоий адолатсизликларнинг мавжудлигини тушуниб етишган ва уни бартараф этиш чора-тадбирларини излашган. Улар жамиятда яшовчи ҳамма инсонларни аҳилликда, фаровонликда, тинч-осуда бахтли ҳаёт кечиришларининг тарафдори бўлишган. Бунинг учун ўз ғоя ва қарашларини илгари суришган ҳамда жамият ҳаётига нисбатан татбиқ этишга даъват этишган. Лекин, аввалги даврлардаги ижтимоий муносабатларнинг табиати, ҳукмрон бошқарувчи синф вакилларининг шавқатсизлиги, боз устига паст табақа вакилларининг, ўша давр ибораси билан айтганда, авом халқнинг ўз ҳақ-ҳуқуқларини билмаслиги ва бунинг учун курашиш лозимлигини англаб етмаслиги, бирдамликнинг йўқлиги, лоқайдлик ва мутейлик кайфиятининг устуворлиги уларнинг бахтли ҳаётга эришишларига монеълик қилган.

Хулоса. Оқибатда, воқеликнинг асл моҳиятини англаб етмаган одамларнинг бу ҳаётда бахтга эришишга бўлган умидлари сўнади ва улар «Инсон юксак бахт-саодатга эришиш учун ўзи яшаб турган мавжуд борлиқликдан воз кечиши керак» чунки ҳақиқий «Бахт бу дунёдаги эмас, балки у дунёдаги бахтдир» деган хулосага келишади. Ушбу мазмундаги хулоса нафақат Ҳиндистонда, балки бошқа ҳудудларда ҳам кенг тарқалган. Зеро, жамиятлардаги ижтимоий тенгсизлик, кўпчилик халқнинг машақатли турмуш тарзи, бахтли ҳаётдан мосуво бўлиши ҳамма жойда бирдек мавжуд бўлган. Бу ҳаётда бахтли бўла олишга кўзи етмаган оддий халқ учун эса нариги дунёда роҳат-фароғатда яшашни ваъда қилувчи фалсафий ва диний таълимотлар жуда хўш келган. Лекин, буни тўғри мазмундаги хулоса деб бўлмайди. Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтиб кетиш лозимки, ўрта асрларда яшаб ўтган Марказий Осиёлик буюк алломалардан бири Абу Наср Форобийнинг таъкидлашича¹⁴, жоҳиллар шаҳри тоифасига кирувчи «Адашган шаҳар аҳолисининг фикрича, бахт-саодатга фақат ўлгандан кейин етишиш мумкин»¹⁵.

References

1. Конфуций. Ҳикматлар. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2010. - Б. 17.
2. Мудрецы Поднебесной. – Симферополь: Реноме, 1998. - С. 82-88.

¹³ Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.

¹⁴ Салимов Бахриддин Лутфуллаевич, Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.

¹⁵ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Абдулла Қодирӣ, 1993. – Б. 163.

3. Федор Конюхов, Валерий Болотов. Конфуций. - Владивосток-Пекин: 2010. - С 22. 费多尔新郎 瓦列里博洛托夫 孔夫子 海參崴 - 北京 2010. 22.
4. Е.А.Торчинов. ДАОСИЗМ. «ДАО-ДЭЦЗИН» - Санкт-Петербург: Издательство «Азбука-классика», «Петербургское Востоковедение», 2004. - С. 62.
5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Қодирий, 1993. – Б. 163.
6. Salimov V.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.
7. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
8. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
9. Салимов Б.Л. Философская роль диалектических категорий в жизни человека // Историческая психология и социология истории (historical psychology & sociology). – М., 2020. Т. 13. -№1. -С. 111-119.
10. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич ,Ҳасанов Миршод Нўъмонович. ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 2, Issue 4, 2022. -P.1345-1354.